COMMUNICATION STUDIES. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.017>

СУТНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА

О. М. ПАВЛЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: o.pavlenko@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6369-6082>

Анотація. У статті уточнено поняття «мовна особистість», схарактеризовано основні аспекти мовної особистості, зокрема: мовна здатність, комунікативна потреба, комунікативна компетенція, мовна свідомість та мовна поведінка; окреслено їх взаємозалежність та взаємозумовленість; прослідковано взаємозв'язок мовної особистості та мовної свідомості. Проаналізовано сутність дефініції «мовна особистість журналіста», зацентовано увагу на шляхах формування мовної особистості журналіста, основних об'єктивних чинниках, від яких залежить ступінь реалізації індивідуально-авторського потенціалу журналіста, визначено основні етапи становлення та розвитку мовної особистості. Проаналізовано компетентності, якими повинен володіти майбутній журналіст, з-поміж них виокремлено професійно-прагматичну, що складається із дискурсивної, операційно-стратегічної, функційної компетентностей; наголошено на важливості формування здатності журналіста визначати комунікативні завдання, вибудовувати тактико-стратегічні дії відповідно до жанрів спілкування. Наголошено, що у процесі навчання відбувається формування мовної особистості журналіста: він вчиться володіти мовною ситуацією, обставинами спілкування, керувати розвитком дискусії, відтак майбутній журналіст формує власний комунікативний стиль, що з досвідом розвивається в індивідуальний стиль мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, мовна особистість журналіста, індивідуальний стиль мовлення.

Актуальність. Політичні, економічні, світоглядні реалії у суспільстві вимагають змін в освітньому просторі. Сьогодення вимагає підготовки творчих, конкурентоспроможних, висококваліфікованих журналістів, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. Водночас Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання скеровують національну освітню систему до створення дієвого інструментарію формування професіоналів, здатних до продуктивної роботи відповідно до світових стандартів, спеціалістів, готових до постійного професійного зростання та розвитку, що неможливо без забезпечення високого рівня сформованості мовної особистості студента, майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ХХІ ст. у сучасній лінгвістиці характеризується усе більшою переорієнтацією наукових

досліджень на антропоцентричну парадигму, що активізує дослідження мови в самій людині й відображення людини в мові [10, с. 48].

Вочевидь у межах такого підходу науковий дискурс спрямовується на дослідження мовної особистості, адже, як слушно зауважує видатний лінгвіст Ю. Караулов, неможливо пізнати мову, не звертаючись до її творця, носія, людини, конкретної мовної особистості [6, с. 20].

Мовна особистість була предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Різні аспекти цього феномену досліджували М. Бахтін, Ф. Бацевич, Г. Богін, В. Богуславський, А. Богуш, В. Виноградов, С. Воркачев, І. Дроздова, Г. Ейгер, О. Залевська, В. Карасик, Ю. Караулов, О. Ковтун, С. Лебедева, Ю. Лотман, М. Пентелюк, Н. Уфімцева, Н. Чулкін та ін.

Мета статті – уточнити поняття «мовна особистість», схарактеризувати основні аспекти мовної особистості; проаналізувати

сутність дефініції «мовна особистість журналіста», окреслити основні шляхи формування мовної особистості журналіста.

Результати дослідження. Студіювання наукової літератури засвідчило, що науковці досліджують мовну особистість з різних позицій: філософії, педагогіки, психології, літератури, лінгводидактики, лінгвокультурології. Відомі лінгвісти Г. Богін, С. Воркачев, Ю. Караулов розглядають мовну особистість із власне лінгвістичної точки зору; науковці В. Богуславський, Н. Уфимцева, Н. Чулкін досліджують національно-психологічні особливості мовної особистості; учені Г. Ейгер, О. Залевська, С. Лебедева скерували свій науковий пошук на дослідження інтелектуальної характеристики мовної особистості; літературознавчу парадигму мовної особистості в контексті особливостей мови художньої літератури вивчали дослідники М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Лотман; мовну особистість з погляду соціолінгвістики досліджували вчені Г. Беспамятнова, А. Захарова, Т. Івушкіна, Л. Крисін.

Очевидно, що мовну особистість науковці розуміють по-різному. На думку Г. Богіна, мовну особистість треба розглядати з погляду її готовності здійснювати мовленнєві вчинки, створювати і сприймати витвори мовлення.

Дослідники С. Сухих і В. Зеленська трактують мовну особистість як сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування [15, с. 24.].

Учений Ю. Караулов розглядає мовну особистість як особистість, що виражена у мові (текстах) і через мову, особистість, яка реконструйована в основних своїх рисах на основі мовних засобів [7, с. 38].

Відома українська вчена М. Пентелюк окреслює мовну особистість як такого носія мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовну діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [12, с. 104]. Дослідниця зауважує, що мовна особистість – це такий мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілку-

вання літературною мовою. Формування мовної особистості здійснюється на всіх етапах мовної освіти [12].

О. Селіванова мовну особистість трактує як іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу [11, с. 370].

Нам імponує бачення видатного українського лінгвіста Ф. Бацевича, який мовну особистість визначає як індивіда, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним тексту, що вирізняється рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [1, с. 212].

Мовну особистість у широкому розумінні сприймаємо як особистість, яка вміщує в себе психічний, соціальний, національний, етичний та інші компоненти, що віддзеркалюються через її мову, її дискурс. Поняття мовної особистості майбутнього журналіста інтегрує особистісні та професійні мовленнєві процеси, охоплюючи основні етапи мовленнєво-мислительної діяльності, від комунікативного наміру до кінцевого продукту – тексту.

Дослідник В. Карасик слушно зазначає, що мовна особистість є носієм мовної свідомості, і розглядає її як людину, що існує в мовному просторі, – у спілкуванні, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і змісті текстів [5, с. 7]. Науковець виокремлює основні аспекти мовної особистості, з-поміж них: мовна здатність, комунікативна потреба, комунікативна компетенція, мовна свідомість та мовна поведінка. Усі окреслені аспекти взаємозалежні та взаємообумовлені. Мовна свідомість особистості набуває предметності в мовленнєвій діяльності, у свою чергу мовленнєва діяльність здійснюється індивідуумом і зумовлена його соціопсихологічною організацією. Мовленнєва діяльність і мовленнєва організація людини тісно взаємопов'язані, однак, можуть бути протиставлені як явище й сутність [5]. На думку вченого, мовленнєва особистість є єдиною ланкою між мовною свідомістю – колективним та індивідуальним відображенням досвіду, зафіксованим у мовній семантиці, і мовленнєвою поведінкою – свідомою чи несвідомою системою комунікативних учинків, які відображають

характер і спосіб життя людини [5, с. 100].

І. Дроздова слушно зазначає, що про конкретну мовну особистість можна говорити лише в разі реалізації її мовленнєвих здібностей у конкретному професійному дискурсі [3, с. 84]. Скеровуючи слова вченої на професійні якості журналіста, доходимо висновку, що однією зі складових мовної особистості майбутнього журналіста є дискурсивна складова.

Учений В. Виноградов зауважує, що мовна особистість створює абсолютно індивідуальну мовленнєву структуру, трансформуючи соціальне в індивідуальне і відображаючи це в дискурсі [2].

Як зауважують науковці (А. Богуш, Ж. Горіна, О. Кисельова, О. Трифонова, М. Черкасов), мовна особистість не є вродженою, вона формується і розвивається у процесі навчання, виховання, спілкування, тобто у різних видах діяльності [16, с. 42-43]. На наш погляд, це вкрай актуально для формування мовної особистості майбутнього журналіста. Набуваючи компетентності у процесі навчання, майбутній журналіст виробляє власний комунікативний стиль, який викристалізовується в індивідуальний стиль мовлення. У процесі навчання відбувається формування мовної особистості журналіста: він вчиться володіти мовною ситуацією, підніматися над обставинами спілкування, керувати розвитком дискусії, адже, як зауважує І. Сусов, мовна особистість є складовою дискурсу і водночас породжує його [14].

Зауважимо, що жвавий інтерес у науковій парадигмі до вивчення та становлення мовної особистості журналіста простежується в останні десятиліття С. Галстян, В. Карасик, О. Малишева, Г. Трофимова, О. Черниш та ін.).

На думку дослідників, мовленнєва особистість журналіста становить сукупність мовленнєво-текстових характеристик, що формуються під впливом екстралінгвістичної основи, зокрема функціонально-стильової, жанрово-стильової та індивідуально-стильової [13, с. 95-96]. Журналіст є особистістю з типовими для соціуму рисами і водночас володіє яскравою індивідуальністю. Йому властиве творче, естетичне використання мовних одиниць, їх синтагматики й архітеконики тексту для висловлення свого індивідуально-авторського сприйняття світу. Як зауважує дослідниця О. Черниш, ступінь реалізації індивідуально-авторського потенціалу журналіста залежить від низки

об'єктивних чинників переважно дискурсивного ґатунку, з-поміж них: особливості сучасного медіатексту, дискурсоутворюючого жанру і прагмалінгвістичні особливості мови суб'єкта дискурсу [17].

Журналістські тексти містять певний набір мовних засобів, що співвідносяться з комунікативною компетентністю і характеристиками, відповідними типам мовної особистості автора. Окрім того, майбутні журналісти повинні володіти професійно-прагматичною компетентністю, у структурі якої виділяють такі складові: дискурсивна, що формує здатність продукувати зв'язані висловлювання; операційно-стратегічна, що забезпечує знання алгоритму комунікативних дій, необхідних для ефективної комунікації; функційна, яка уможливорює здатність окреслювати комунікативні завдання, вибудовувати тактико-стратегічні дії відповідно до жанрів спілкування. Мовну особистість вирізняють стратегії і тактики, які адресант використовує у межах свого дискурсу.

Відома українська вчена Л. Мацько зауважує, що мовна особистість у процесі становлення та розвитку проходить кілька етапів.

1. Рівень мовної правильності, якого досягають завдяки мовній освіті. Цей рівень передбачає вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, умінь будувати речення, нескладні типові тексти і користуватися ними.

2. Рівень інтеріоризації, на якому виявляються вміння реалізовувати себе у висловленнях відповідно до власного внутрішнього стану володіти основними формами усного і писемного спілкування, оперувати певними стилями. Це рівень виразності та комунікативної достатності.

3. Рівень насиченості мовою, суть якого полягає в тому, що мова мовця характеризується логічністю, предметністю, точністю, виразністю, образністю, багатством мовних засобів.

4. Рівень адекватного вибору – це рівень комунікативної досконалості. Він передбачає досконале володіння функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, а також точну мовну реакцію.

5. Рівень володіння фаховою метамовою, що передбачає володіння терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами.

6. Рівень мовного іміджу соціальних ролей. Два останні рівні є найвищими рівнями

формування мовної особистості й мовної культури [9, с. 10].

Російська дослідниця О. Малишева акцентує увагу на доцільності дискурсивно орієнтованого підходу вивчення мовної особистості, в межах якого можна говорити про існування дискурсивної мовної особистості [8]. Як зауважує В. Карасик, дискурсивний аналіз феномена мовної особистості – це своєрідний аналіз людини в мові з позицій того чи іншого дискурсу, в якому людина бере участь [47].

На наш погляд, майбутні журналісти мають уміти здійснювати дискурсивний аналіз неординарних представників журналістської спільноти, виокремлювати

професійно-прагматичні компетентності, усвідомлювати важливість формування себе як мовної особистості та створення власного індивідуального мовного стилю журналіста.

Висновки та перспективи. Аналіз сутності поняття мовна особистість майбутнього журналіста скеровується на подальше розроблення дидактичної системи й ефективних методик розвитку мовної особистості студента – майбутнього журналіста засобами української мови, національної культури, системи ціннісно-оцінних орієнтирів з метою формування професійно самодостатнього, конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог суспільства і ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ Академія, 2004. 344 с.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Москва, 1963. 255 с.
3. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: моногр. Харків, 2010. 320 с.
4. Карасик В. И. Дискурсивная персонология. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж : ВГУ, 2007. Вып. 7. С. 78–86.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 261 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [7-е изд.]. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
8. Малышева Е. Г. Дискурсивная языковая личность и идиостиль журналиста: методология и методы исследования: (на примере анализа текстов омского журналиста Сергея Шкаева). *Политическая лингвистика*. 2017. № 6 (66). С. 39–44.
9. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ : ВЦ «Академія», 2007, 360 с.
10. Рузин И. Г. Философские аспекты лингвистического исследования. *ВМУ. Серия 7. Философия*. № 3. Москва, 1993, с. 46–55.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та

переробл. / М. І. Пентилюкта та ін. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 172, [4] с.

13. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. Москва, 2002. 696 с.

14. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. *Языковое общение : процессы и единицы*. Калининград, 1988. С. 7–13.

15. Сухих С. А., Зеленская В. В. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций: Учеб. пособие. Краснодар, 1997.

16. Богуш А. М. та ін. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : моногр. Одеса, 2008. 272 с.

17. Черныш О. А. Языковая личность журналиста сквозь призму коллективного и индивидуального языкового сознания. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологи : сб. ст. по матер. XXVIII междунар. науч.-практ. конф.* № 9 (28). Новосибирск: СибАК, 2013.

References

1. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komuni-katyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of Commu-nicative Linguistics]: pidruchnyk. Kyiv : VTs Akademiia [in Ukrainian].
2. Vinogradov, V. V. (1963). *Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi*. [Stylistics. The theory of poetic speech]. Moscow [in Russian].
3. Drozdova, I. P. (2010). *Naukovi osnovy formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilolohichnykh fakultetiv VNZ* [Scientific bases of formation of the Ukrainian professional speech of students of non-philological faculties of Higher educational institutions]: monohr. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Karasik, V. I. (2007). Diskursivnaya personologiya [Discursive personology]. *Yazyk, kommunikatsiya i sotsialnaya sreda – Language, communication and social environment*. Voronezh: VGU, 7, 78–86 [in Russian].
5. Karasik, V. I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd : Peremena [in Russian].
6. Karaulov, Yu. N. (2003). Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [Russian language and linguistic personality]. Moskov: Yeditorial USSR [in Russian].
7. Karaulov, Yu. N. (2010). [Russian language and linguistic personality] (7th ed.). Moscow: Izdatelstvo LKI [in Russian].
8. Malysheva, Ye. G. (2017). Diskursivnaya yazykovaya lichnost i idiostil zhurnalista: metodologiya i metody issledovaniya: (na primere analiza tekstov omskogo zhurnalista Sergeya Shkaeva) [Discursive linguistic personality and idiosyncrasy of a journalist: methodology and research methods: (on the example of the analysis of the texts of the Omsk journalist Sergei Shkayev)]. *Politicheskaya lingvistika – Political linguistics*, 6 (66), 39–44.
9. Matsko, L. I. & Kravets, L. V. (2007). Kultura ukrainiskoi fakhovoi movy. Kyiv : VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
10. Ruzin, I. G. (1993). Filosofskie aspekty lingvisticheskogo issledovaniya [Russian language and linguistic personality]. *VMU. Seriya 7. Filosofiya – VMU. Seriya 7. Filosofiia*. Moscow, 3, 46–55 [in Russian].
11. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K [in Ukrainian].
12. Pentyliuk, M. I. (Eds.). (2016). Slovyk-dovidnyk z ukrainiskoi linhvodydaktyky. (2nd.ed. rev.). Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
13. Kozhinoy, M. N. (Eds.). (2002). Stilisticheskii entsiklopedicheskii slovar russkogo yazyka [Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language] Moscow [in Russian].
14. Susov, I. P. (1988). Deyatel'nost, soznanie, diskurs i yazykovaya sistema [Activity, consciousness, discourse and language system]. *Yazykovoie obshchenie: protsessy i edynitsy*. Kaliningrad, 7–13 [in Russian].
15. Sukhikh, S. A. & Zelenskaya, V. V. (1997). Reprezentativnaya sushchnost lichnosti v kommunikativnom aspekte realizatsiy [Representative essence of personality in the communicative aspect of realizations]. Krasnodar [in Russian].
16. Bohush, A. M. ta in. Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh [Formation of language personality at different age stages]: *monohr.* Odesa [in Ukrainian].
17. Chernysh, O. A. (2013). Yazykovaya lichnost zhurnalista skvoz prizmu kolektivnogo i individualnogo yazykovogo soznaniya [Linguistic personality of a journalist through the prism of collective and individual linguistic consciousness]. *V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedeniya i kulturologii: sb. st. po mater. XXVIII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. № 9(28)*. Novosibirsk : SibAK [in Russian].

THE ESSENCE OF A JOURNALIST'S LANGUAGE PERSONALITY

O. M. Pavlenko

Abstract. The "language personality" concept is clarified in the article. Also, the main aspects of language personality are described. In particular they are language ability, communicative necessity, communicative competence, language consciousness and language behavior. Their dependence and interdependence are outlined. And also, the interrelation of language personality and language consciousness are traced in the article.

The essence of the "linguistic personality of a journalist" definition is analyzed. So, the attention is focused on the ways of forming a linguistic personality of a journalist and the main objective factors, the realization degree of a journalist individual-authorial potential is depended on. The main stages of formation and development of linguistic personality are identified.

The competencies that a future journalist should have are analyzed, among them the professional-pragmatic one is provided. It consists of discursive, operational-strategic, functional competencies, the importance of the journalist's ability to define communicative tasks, to build tactical-strategic actions according to communication genres.

Linguistic personality in a broad term is defined as a personality who contains mental, social, national, ethical and other components that are reflected through his or her language and discourse. It is outlined that the personality linguistic of future journalist includes personal and professional speech

© O. M. Павленко

processes, covering the main stages of speech-thinking activity, from communicative intention to the final product - the text.

The language personality model is divided into verbal-semantic (actually linguistic), which determines the entire vocabulary and phrases are used by the individual in the natural verbal communication; and cognitive (cognitive) which is related to intellectual potential of the individual, his or her cognitive activities; pragmatic reveals the purpose and tasks.

The article is aimed at studying and deeper understanding of the concept of "linguistic personality of a journalist", for further development of didactic systems and effective methods of a future journalist personality linguistic development by means of Ukrainian language, national culture, value system in order to form a professionally self-sufficient, competitive specialist according to society and the labor market.

Keywords: *linguistic personality, linguistic consciousness, a journalist linguistic personality, individual style of speech.*